

Nr 401

Av herrar **Wahlund** och **Fälldin**, om ett aktuellt kulturpolitiskt handlingsprogram.

(Lika lydande med motion nr 319 i Första kammaren)

Vårt land har under de senaste årtiondena upplevt en högkonjunktur, som i längd och stabilitet är unik och som medfört näringslivets utveckling och välståndets förbättring. Den sociala strukturen har samtidigt utvecklats mot allt större social och ekonomisk jämlikhet. Välståndsförbättringen har inneburit att ökade resurser kunnat ställas även till statens förfogande. Dessa har använts till utbyggnaden av ett socialt välfärdssystem, som är en god början på arbetet att genom samhälleliga insatser garantera medborgarna ekonomisk grundtrygghet och grundläggande sociala förutsättningar. Statsmakterna har i dessa materiella avseenden visat sig vara väl medvetna om sitt ansvar för medborgarna.

I kulturpolitiskt avseende däremot har utvecklingen kännetecknats av en förbättrad undervisning men av en utgiftsrestriktivitet beträffande övriga områden av andlig odling. De för konstnärlig verksamhet och för andra kulturmanifestationer nödvändiga yttre betingelserna är icke tillfredsställande. Kulturarbetarna har därigenom fått en i förhållande till andra grupper i samhället klart försämrad situation. I ett stort antal fall är vederbörandes inkomster så obetydliga, att möjligheterna till aktivt konstutövande av ekonomiska skäl blivit starkt begränsade även för eliten av konstnärerna. Kulturtidskrifterna tvingas leva under det ständiga hotet av nedläggning. Den svenska kulturrepresentationen utomlands har i alltför hög grad saknat statligt stöd och statlig ledning. Radio- och TV-programmens kvalitet och målsättning har inte ägnats tillbörlig uppmärksamhet. Vårt lands glesbygder har fått finna sig i att statligt kulturstöd ej stått att få ens till de mest behjärtansvärda ändamål.

Den ekonomiska expansionen har alltså inte motsvarats av någon liknande utveckling på det andliga arbetets område. Till någon del beror detta väl på att stora reformer på andra områden stått i centrum och absorberat intresset och resurserna, till en del beror det dock på den länge kvarlevande orealistiska kulturoptimism som velat se ett avgörande positivt samband mellan människors ekonomiska standard och deras utbildningsintresse. Man har sålunda hoppats att befrielse från ekonomiska bekymmer och fysisk trötthet skulle medföra att stora grupper, som tidigare saknat kontakt med konst och idédebatt, självmant skulle söka estetisk stimulans.

Man har litat på att i det framtida välfärdssamhället kulturen mer eller mindre automatiskt skulle få sitt och man har mindre fäst sig vid missförhållanden i samtiden. Tyvärr har denna optimism dock visat sig vara betydligt överdriven.

En ny optimism, närd av förväntningarna inför grundskolans genombrott, har under senare år börjat växa fram. Den höjda bildningsnivån och den ökade omsorg som skall ägnas vår estetiska fostran kan måhända väntas ge upphov till ett kulturintresse, tillräckligt stort att bära upp ett kulturliv av helt annan bredd än tidigare. Då ungdomen ärver huvudparten av sina värderingar och sitt kulturella beteendemönster från föräldragenerationen, är detta ett arbete som måste sträcka sig över flera generationer. Staten måste därför åtminstone i nuläget ikläda sig ett betydande ekonomiskt och moraliskt ansvar för en mer aktiv kulturpolitik.

Förutom av den påfallande restriktiviteten kännetecknas samhällets kulturpolitik av en besvärande brist på samordning vad det gäller dess administration. Kulturfrågorna sorterar f. n. under minst tre olika departement; radio och TV under kommunikationsdepartementet, lotterimedelsfonden och de därmed kulturstödande åtgärderna under handelsdepartementet samt kulturstöd i övrigt, såsom museer, teatrar, bibliotek, akademier, kyrkofrågor och folkbildning m. m. under ecklesiastikdepartementet. På det regionala planet är bristen på planmässighet och samordning av det samhälleliga kulturfrämjandet lika framträdande.

Det samhälleliga kulturstödet har under de senaste tio, femton åren varit föremål för olika utredningar. Förslagen från dessa utredningar har i stor utsträckning lämnats obeaktade och numera delvis hunnit bli inaktuella. En översyn av dessa liksom av övriga aktuella reformförslag samt en inbördes samordning och angelägenhetsgradering av de åtgärder som kan bli aktuella är därför i högsta grad påkallad. En sådan utredning i syfte att åstadkomma ett samhälleligt kulturpolitiskt handlingsprogram bör enligt vår mening sammansättas av representanter för de olika politiska partierna samt beredas sådana arbetsformer, att dess förslag snabbt kan framläggas. Utredningen bör av praktiska skäl begränsas till att omfatta samhällets målsättning för resp. stöd och stimulans åt de egentliga kulturmanifestationerna, d. v. s. de konstnärliga verksamhetsformerna och dessas bärande institutioner inklusive distributionsformer. Vad det gäller de ekonomiska resurserna för samhällets framtida kulturstöd bör utredningen i första hand ges i uppdrag att komma med förslag inom ramen för av samhället tidigare gjorda men ännu icke infriade åtaganden. Därmed avses bl. a. den s. k. 50-procentsregeln beträffande lotterimedlens disposition samt den s. k. 1-procentsregeln i fråga om konstnärlig utsmyckning av offentliga byggnader. Det bör dock stå utredningen fritt, att därest den så finner lämpligt föreslå andra riktlinjer bestämmande omfattningen av samhällets

kulturstöd. Det bör vidare i enlighet med vad ovan anförts ges utredningen tillfälle att utarbeta förslag som sträcker sig väsentligt utöver den medelsram man i första stadiet bör söka uppnå, nämligen de av samhället i princip redan gjorda åtagandena. Sammanfattningsvis bör utredningen ges i direktiv att såväl innehållsmässigt som organisatoriskt samt med angivande av vägar för finansiering upprätta ett för samhället aktuellt kulturpolitiskt handlingsprogram. Utredningens uppdrag bör gälla såväl det centrala som det regionala stödet till kulturfrämjande åtgärder.

Självfallet bör utredningens arbete inte utesluta att man, innan dess arbete är avslutat, genomför olika åtgärder, vilka dock senare bör inordnas i det mera allsidiga kulturpolitiska handlingsprogram utredningen skall utarbeta.

Allmänna riktlinjer

Det bör framstå som självklart att statsmakterna spelar en avgörande ekonomisk roll för kulturlivets främjande. Ökade insatser bör vidare eftersträvas från regionala samhälleliga instanser, t. ex. från kommuner och landsting. Den samhälleliga kulturpolitiken bör i första hand inriktas på kulturkonsumtionsbefrämjande åtgärder varigenom den enskilde själv beredes största möjliga konsumtionsval. Det direkta stödet till konstskaparna måste slutligen ges en villkorlös utformning och syfta till att ge möjligheter till ett fritt konstnärligt skapande.

Kulturlivets decentralisering

Ett levande kulturliv förutsätter en pluralitet, en spridd mångfald av insatser. Den kulturella aktiviteten får inte samlas på ett fåtal personer, orter eller institutioner. För närvarande är emellertid Sveriges kulturliv i påfallande hög grad centraliserat till Stockholm. Koncentrationen är icke desto mindre för många områden nödvändig, såsom för de centrala kulturella institutionerna med elitfunktion, t. ex. Dramaten, Operan och kungl. biblioteket. Detta gäller även till viss del radions programverksamhet. Till en del är emellertid den här påtalade koncentrationen onödig och för kulturlivet som helhet ogynnsam. Områden där detta framträder tydligt är teatern, de skilda konstarterna i övrigt och kulturdebatten. Av anslagen ur lotterimedelsfonden går ca 70 procent till stockholmsteatrarna. Av KRO:s (Konstnärernas riksorganisation) 1 500 medlemmar bor 900 i Stockholm, av Författarföreningens 450 medlemmar är 270 bosatta i Stockholm.

Den regionalt förankrade kulturen motverkas som regel av en diffusionskultur, där konstnärlig aktivitet försiggår centralt och de färdiga produkterna passivt sprides ut i landet. Systemet innebär en passivering av landsortens potentiella kulturkrafter och skapar risker för en utarmning

av det regionala och lokala kulturlivet. Grunden för en regional kulturell aktivitet och debatt saknas.

Den viktigaste anledningen till att majoriteten av Sveriges kulturarbetare är verksamma i Stockholm är att dit samlats större delen av kategoriens arbetsmöjligheter. Ett ökat statligt stöd som medför bättre inkomstmöjligheter för konstnärer över hela landet bör därför bl. a. få till följd att landsorten i ökad omfattning kan behålla sina konstnärer och på så vis tillföras ett rikare kulturliv. Man bör därför sträva efter att ersätta diffusionskulturen med ett kulturliv, byggt på ömsesidigt utbyte mellan starka centrala kulturella institutioner och en levande regional kultur. Regionala och lokala kulturcentra i länshuvudstäder, mindre orter och kyrkor bör skapas.

Om radions resurser förstärkes, är det dubbelt viktigt att det regionala kulturlivet får möjlighet till ökad aktivitet, så att en balans skapas mellan centralt och lokalt.

Frågan om lokala kulturråd, t. ex. på länsplanet, bör ingående prövas i syfte att skapa lokala instanser för såväl den regionalt samordnade kulturpolitiken som för distributionen av det centralt ordnade kulturstödet.

Teater

Provinsteatern bör utbyggas till att omfatta fler områden än hittills. Riksteaterns turnéer är den naturliga verksamhetsformen för glesbygderna, men för större delen av landet har provinsteatern så stora fördelar att den klart motiverar de ökade kostnader den medför. En provinsteater har helt andra förutsättningar att bli en viktig bygdens angelägenhet än en turnéteaterföreställning och kan på ett helt annat sätt visa hur en teater fungerar. Man har större förutsättningar att skapa en teatertradition samtidigt som personal, knuten till teatern, kan ges pedagogiska uppgifter i skolorna. Dessutom ger en länsteater förutsättningar för en regional kulturdebatt och ett större kulturintresse över huvud taget.

Dramaten och Operan bör ges ökade statliga bidrag. Dessa institutioner har en utomordentligt viktig elitfunktion, och en hög klass på dessa är en nödvändig förutsättning för hela landets kulturliv. Hög standard är här liksom annars inom kulturlivet intressebefrämjande, och nationalscenerna bör ges resurser att till sig knyta konstnärer av hög klass.

Bibliotek

Biblioteksväsendet fungerar tillfredsställande redan i sitt nuvarande skick, men ökat stöd är önskvärt inte minst mot bakgrunden av ett förutsatt vidgat bildningsintresse. På barn- och ungdomsboksidan överstiger efterfrågan redan tillgången, och resurserna måste därför ökas. Det är av stor vikt att vi tar till vara detta intresse och tillgodoser behovet av littera-

tur samtidigt som vi kanaliserar läshungern i sunda banor. Ett mer energiskt arbete på att få fram verk med större estetiskt värde än den nuvarande schablonartade ungdomslitteraturen är motiverat.

Beträffande vuxenlitteraturen bör biblioteken ges resurser för bokinköp som räcker för att kontinuerligt förnya och utöka bokbeståndet med de väsentligaste bland de skön- och facklitterära årsnyheterna. Låntagaren skall kunna låna även nyutkomna verk inom rimlig tid efter utgivningsdagen.

Strävandena att komplettera bokutlåningen med service även då det gäller musikrum och diskotek och för centralbibliotekens del även med filmotek bör kraftigt understödjas av samhället.

Expansionen bör gälla både centralbiblioteken och de kommunala biblioteken.

Musik

Musikkulturen har svårt att hävda sig på grund av den kommersialiserade musiken. Å andra sidan bör inga former av musik diskrimineras, utan vad som nedan säges om musik inkluderar även t. ex. folkmusik och jazz. Den moderna jassen äger i sig ett betydande konstnärligt egenvärde och fungerar dessutom som introduktion till annan musik.

Möjligheten att höra god musik i original bör i lika mån tillkomma hela folket. Symfoniorkestrar med yrkesmusiker bör — inom ramen för rimliga kostnader — kunna upprättas på ytterligare någon eller några platser där befolkningsunderlag finns för att driva orkesterverksamhet utan stora underskott. Kammarmusikgrupper med yrkesmusiker bör kunna upprättas på åtskilliga platser. Det nödvändiga befolkningsunderlaget och anspråken på speciella lokaler är ju för denna konstform betydligt mindre, samtidigt som man genom kammarmusikgrupperna på fullgott sätt kan förmedla kontakten med den stora musiken. Musikerna i dessa grupper skulle — liksom skådespelarna vid provinsteatrarna — även kunna få viktiga pedagogiska uppgifter inom skolan.

Bildande konst

Utställningsaktivitet är en mycket lämplig verksamhetsform för det regionala och lokala kulturlivet. Utställningarna bör omfatta verk både av provinsens konstnärer och andra samt verk ur samlingarna i de stora städernas museer.

Konstinköpen till statliga och kommunala byggnader bör främjas. Enprocentregeln bör här kunna tjäna som rättesnöre beträffande offentliga byggnader t. ex. skolorna. Nationalmuseum är liksom Operan och Dramaten institutioner med mycket viktig elitfunktion och förtjänar radikalt

ökade anslag. Läns museernas kapacitet för konstinköp bör även ökas. Det ökade stöd som kommer museerna till del blir även ett stöd åt den nutida konsten.

Kyrkornas konstskatter

Kyrkorna är av gammalt inte enbart tempel för religiös uppbyggelse utan har därjämte, i andra hand, haft en estetisk funktion som lokala kulturcentra i mera profan mening. De konstföremål som finns i kyrkorna bör i större omfattning än hittills göras tillgängliga för allmänheten. Kyrkorna bör även i större omfattning än hittills användas vid viss konsertverksamhet. De kammarmusikgrupper som omtalats ovan har här en möjlighet att finna lokaler.

En betydande del av den sakrala konst som förvaras i huvudstadens museer bör återställas, alternativt deponeras i ursprungskyrkorna. Detta gäller både utställda föremål och sådana som förvaras i museernas källarutrymmen.

Det rör sig här om bruksföremål i kulten vilkas rätta miljö är kyrkan, icke museet. Det är ofta fråga om mycket gamla föremål, som skapats för en bestämd kyrka men som av olika anledningar lämnat denna. Ute i kyrkorna skulle de spegla bygdens kulturtradition och på så vis få en mycket större betydelse än de har i ett museum utan organiskt samband med bygd och folk.

Direktstöd

Direktstödet i form av långtidsstipendier och punktstipendier är ett viktigt komplement till andra kulturfrämjande åtgärder. För många konstarter är det mycket svårt att finna en form för kulturstödet på annat sätt än genom stipendier. Detta gäller t. ex. författare. Här har man att välja mellan en utbyggnad av biblioteksersättningen eller ett stipendieringssystem som den mest angelägna reformen. Ett stipendiesystem erbjuder ett smidigt och billigt sätt att sätta in stödet där det behövs, samtidigt som det i högre grad än genom andra dispositioner kommer »författare av utomordentlig litterär förtjänst» till godo. Biblioteksersättningen bör naturligtvis behållas och gärna uppräknas, men dess ytterligare utbyggnad synes oss mindre angelägen än en reformering av stipendiesystemet.

Ett stipendieringssystem bör utan svårighet kunna omfatta många olika slags konstnärer. För författare och tonsättare bör det utgöra huvudstödförmen, medan det blir en bistödsform för bildkonsten, där de ökade beställningarna och konstinköpen samt det förstärkta museistödet blir huvudstödförmen. Konstnärer och kulturskapare ur alla kategorier bör kunna komma i fråga för erhållande av punktstipendier.

Vid alla stipendier bör man i första hand ta hänsyn till den konstnärliga insatsens kvalitet och i andra hand till behovet av stöd.

Det ofta anförda argumentet att kulturskaparna vid ett på detta sätt ökat statligt konstnärsstöd skulle råka i ett beroendeförhållande till staten motsägs enligt vår mening av erfarenheterna från det under årtionden tillämpade systemet med statliga författarstipendier. Något krav på motpresntation får, såsom redan framhållits, inte förknippas med statsstipendierna till kulturarbetarna.

Beträffande utformningen av ett väsentligt utbyggt stipendieringssystem bör man söka eftersträva en mot olika behov svarande kombination av större och mindre stipendier. Det är angeläget att åtminstone vissa av dessa kan utgå under en följd av år t. ex. för fullföljande av mera omfattande men i ekonomiskt avseende mindre lönsam konstnärlig produktion.

Stipendierna bör fördelas av flera parallellt och av varandra oberoende arbetande stipendiekommittéer, vilkas medlemmar omsättes relativt snabbt. Åtgärden får närmast ses som ett medel att motverka riskerna för maktkoncentration till en liten eller viss specialinriktad åsiktsriktning.

Som exempel kan nämnas att kostnaderna för 150 stipendier à 12 000 kronor per år jämte 50 mindre »punktstipendier» à 5 000 kronor endast obetydligt skulle överstiga 2 miljoner kronor per år.

Film

Vad tidigare anförts beträffande olika former av konstyttringar gäller i betydande grad även filmen. Filmens växande betydelse som massmedium kräver ökad uppmärksamhet från statsmakternas sida bl. a. för främjande av produktionens inriktning på kvalitetsfilm. Filmindustrien kämpar uppenbarligen med stora svårigheter, vilka motverkar bolagens inriktning av produktionen på kvalitetsfilm. Ett direkt eller indirekt statsstöd till kvalitetsfilm framstår som en lämplig form för samhällets stimulerande åtgärder på detta område. Detta stöd bör utformas så, att filmbolagen kan räkna med rimliga chanser att få ambitiösa filmer belönade.

Ett annat medel är att bättre möjligheter till utbildning skapas för till film- och TV-produktionen knutna konstnärer. Likaså bör filmen — för skapandet av en mera kvalitetsmedveten konsumtionsefterfrågan — ges vidgat utrymme i skolans konsthistoriska och estetiska undervisningsämnen.

Radio—TV

Sveriges Radio är ett statskontrollerat radiomonopol, och det är ytterst statsmakterna som har ansvaret för radio- och TV-programmens kvalitet och målsättning. Massmedias enorma genomslagskraft i alla folkgrupper

gör dem till mycket viktiga kulturpolitiska instrument. Radion är eller skulle kunna vara vårt främsta redskap för estetisk fostran och fördjupad folkbildning. Tyvärr måste sägas att målsättningen för radions och TV:s programpolitik ej rönt tillräcklig uppmärksamhet från statsmakternas sida. Mot nödvändigheten av höjd programkvalitet måste dock vägas den lika nödvändiga utbyggnaden av sändningsnätet. Enligt vår mening bör t. ex. TV-nätets utbyggnad komma före frågan om dubbla program även för detta medium.

Radion och TV behöver ökade ekonomiska resurser till sin programverksamhet samt förstärkta personella resurser.

Radio och TV är som media unika genom att de i lika grad kan komma folket i skilda landsdelar till godo; det är ju annars regel att glesbygderna missgynnas i fråga om möjlighet till kulturkonsumtion. För många människor är radion den enda kulturkontakten, och radio- och TV-programmen måste därför kunna ge en fyllig och representativ bild av det kulturella skeendet. Radion skall naturligtvis dessutom svara för god underhållning och nyhetsförmedling. Det är därför angeläget, att radio och TV ges de resurser som krävs för att uppfylla dessa målsättningar.

Med stöd av vad ovan anförts föreslås,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om en parlamentariskt tillsatt utredning för upprättande av ett aktuellt kulturpolitiskt handlingsprogram avseende samhällets centrala och regionala kulturstödjande åtgärder i enlighet med vad i motionen anförts.

Stockholm den 25 januari 1962

S. G. W. Wahlund

Thorbjörn Fälldin